

MATERIAŁY

DOKUMENTY DOTYCZĄCE UTWORZENIA ZWIĄZKU
SOCJALISTYCZNYCH REPUBLIK RADZIECKICH

Intencją publikowanego zbioru jest przypomnienie — w 50 rocznicę — przesłanek, które doprowadziły do powstania ZSRR, jak również zobrazowanie wkładanych w ten akt treści ideowych i politycznych, a obok tego przedstawienie samego przebiegu utworzenia Związku Radzieckiego.

Liczba różnego rodzaju radzieckich edycji dokumentarnych, jak również współczesnych wydawnictw oficjalnych w całości bądź też częściowo dotyczących kwestii narodowej w Rosji radzieckiej i utworzenia ZSRR, na których oparliśmy niniejszą publikację, jest bardzo znaczna. Przeważają w nich jednak, często powtarzane, zasadnicze ustawy i akty prawne, a obok nich deklaracje publiczne i oficjalne. Dokumentów wewnętrznych organów partyjnych i państwowych jest znacznie mniej. Musiało się to siłą rzeczy odbić na charakterze oraz doborze publikowanych poniżej dokumentów.

Szerokość problematyki z jednej strony, a z drugiej ograniczone rozmiary niniejszego zbioru postawiły wymóg dokonania daleko idącej selekcji. Wyeliminowane zostały niewątpliwie istotne z punktu widzenia tematu dokumenty dot. kwestii narodowej i budownictwa państwowego w Rosji radzieckiej w latach 1917—1921. Wybrano natomiast wyłącznie materiały mówiące bezpośrednio o genezie i samym akcie utworzenia ZSRR w końcu 1922 r. oraz o wprowadzeniu go w życie. Niezależnie od tego niektóre dokumenty ze względu na znaczne rozmiary mogły być opublikowane tylko we fragmentach.

Pominięte zostały także ważne materiały, które są jednakże łatwo dostępne w języku polskim. Jest to przede wszystkim list Lenina dla członków Biura Politycznego KC RKP(b) z 26 września 1922 w sprawie utworzenia ZSRR (W. I. Lenin, *Dzieła*, t. 42. Warszawa 1970, s. 367—369), a także zapiski Lenina z 30 i 31 grudnia 1922 pt. *W związku z zagadnieniem narodowości, czyli o „autonomizacji”*, skierowane do Biura Politycznego KC RKP(b) (W. I. Lenin, *Dzieła*, t. 36. Warszawa 1958, s. 634—641), oraz referaty Stalina wygłoszone na X Ogólnorosyjskim Zjeździe Rad 26 grudnia 1922 i na I Zjeździe Rad ZSRR 30 grudnia 1922, które opublikowane zostały w t. 5 *Dzieł* J. W. Stalina (Warszawa 1950, s. 152—166).

Sięgnięto natomiast przede wszystkim do dokumentów stosunkowo mniej znanych, w większości nie publikowanych dotychczas w języku polskim. Wyjątek stanowi „Umowa o utworzeniu ZSRR” z 30 grudnia 1922 (dok. 6), która ukazała się już w przekładzie polskim jako dodatek do t. 5 *Dzieł* Stalina (s. 399—403). Jednakże ten ważny dokument nie został wówczas opublikowany w całości. Obecnie daje się również jego nowe tłumaczenie.

PIOTR ŁOSSOWSKI

Nr 1

1922 październik 8, Charków — Depesza zastępcy przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych Ukrainńskiej SRR Michała Frunze do Komitetu Centralnego KP(b)U o uchwale plenum KC RKP(b) w sprawie utworzenia ZSRR.

Do sekretarza KC KPU tow. Lebedzia

Plenum KC zakończyło się wczoraj¹. Zasadniczy problem dotyczył stosunków wzajemnych republik związkowych. Uchwalone decyzje można sprecyzować następująco: republiki związkowe (Rosja, Ukraina, Białoruś i Federacja Republik Zakaukaskich) tworzą nowy związek państwowy pod nazwą Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. Rząd związkowy (CIK) będzie utworzony na zasadzie delegowania przez CIK republik związkowych odpowiedniej liczby członków proporcjonalnie do liczby ludności. Prawdopodobnie w przyszłości członkowie ci będą wybierani na ogólnym zjeździe Rad i dla przeprowadzenia wyborów tylko na nim dziełić się będą według państw. Każde państwo zachowuje prawo swobodnego wyjścia ze związku. Do wyłącznej kompetencji rządu związkowego należeć będą komisariaty ludowe: spraw wojskowych, komunikacji, poczt i telegrafu, spraw zagranicznych i handlu zagranicznego. W republikach związkowych będą one miały swych pełnomocników. Komisariaty ludowe: rolnictwa, sprawiedliwości, spraw wewnętrznych, oświaty, ochrony zdrowia, należeć będą do wyłącznej kompetencji poszczególnych rządów związkowych. Komisariaty ludowe spraw wyżywienia, finansów, pracy oraz rada gospodarki narodowej istnieć będą w republikach związkowych, będą miały jednak obowiązek wykonywania dyrektyw płynących z centrum. Uchwałą plenum ustalone zostały tylko ogólne kierownicze zasady. Dalsze ich wypracowanie powierzone zostało komisji składającej się z sześciu osób wysuniętych przez plenum KC spośród pracowników centrum z włączeniem po jednym przedstawicielu ze strony KC partii narodowych². Ostateczne załatwienie formalności nastąpi na najbliższym zjeździe Rad. Powinniśmy w skali Ukrainy podjąć odpowiednią uchwałę partii, a następnie Ogólnoukraińskiego Zjazdu Rad, aby inicjatywa w dziele zjednoczenia wychodziła od nas. Wyjeżdżam z Piętrowskim we wtorek.

Frunze

*Kommunističeskaja partija — wdochnowitiel
i organizator objedinitielnogo dwizenija
ukraińskiego naroda za obrazowanie SSSR.
Sbornik dokumentow i materialow,
Kijew 1962, dok. 208, s. 267.*

¹ Mowa o plenum KC RKP(b), które obradowało w dniach 6—7 X 1922 nad problemem utworzenia ZSRR.

² Wspomniana komisja KC, działająca pod przewodnictwem J. Stalina, przygotowała projekty podstawowych dokumentów z utworzeniem ZSRR.

Nr 2

1922 listopad 21 — Z protokołu posiedzenia Komisji KC RKP(b) powołanej dla wypracowania sposobu zjednoczenia republik radzieckich w jedno państwo związkowe — ZSRR.

Omawiano: I. Sposób rozstrzygnięcia sprawy zjednoczenia republik radzieckich w Związek Republik.

Uchwalono: 1. Opracować: a) podstawy konstytucji Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich; b) tekst konstytucji Związku Republik.

2. Zaproponować KC partii komunistycznych niezawisłych republik, aby przyjęły na mających nastąpić zjazdach Rad Zakaukazia, Ukrainy i Białorusi podstawy konstytucji Związku Republik jako dyrektywę dla specjalnie upelnomocnionych delegacji tych republik do Moskwy na zjazd Rad w celu zawarcia umowy o zjednoczeniu.

3. Zaproponować narodowym KC, aby zatroszczyły się o to, ażeby delegacje zostały wyposażone w pełnomocnictwa do podpisania umowy o Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

4. W specjalnych uchwałach zjazdów Rad Ukrainy, Białorusi, RFSRR i Republik Zakaukaskich należy nadmienić, że zawarta w Moskwie umowa podlega ratyfikacji odpowiednich CIK zaraz na pierwszej sesji po zjeździe.

5. Zaproponować Zakaukaskiemu Krajowemu Komitetowi oraz KC partii komunistycznych Gruzji, Azerbejdżanu i Armenii, aby załatwiły formalnie, w trybie państwowym, sprawę Zakaukaskiej Federacji w postaci stworzenia na mającym się odbyć Zjeździe Rad Zakaukazia, Zakaukaskiego CIK i Zakaukaskiej Rady Komisarzy Ludowych jako organu wykonawczego Zakaukaskiego CIK.

Uwaga: Jednocześnie określić status Nachiczewani...³

Kommunistическая партия...
dok. 225, s. 282.

Nr 3

1922 grudzień 13, Charków — Deklaracja O utworzeniu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, podjęta na VII Zjeździe Rad Ukrainy.

Głęboka wspólnota interesów klasowych proletariatusy wszystkich krajów dyktuje wyraźnie niezbędną wszechstronną wzmocnienie ich związków organizacyjnych i jedności w obliczu światowego kapitału.

---

³ Dalej w dokumencie jest mowa o wydzieleniu spraw komisariatów ogólnozwiązkowych z liczby zagadnień, o których będzie decydowała Konstytucja Związku, pozostawiając je do późniejszego załatwienia.

Solidarność klasowa robotników i chłopów Rosji, Ukrainy, Białorusi i Republik Zakaukaskich już od samego początku Wielkiej Rewolucji Październikowej stworzyła mocny fundament najściślejszych więzi i faktycznej jedności w ich wspólnej walce z królestwem kapitalistów i obszarników. Tylko dzięki braterskiemu sojuszowi, który zrodził się, wyrósł i okrzepł w burzy wojny domowej, masy pracujące republik radzieckich mogły wywalczać i obronić swe prawo do władzy, ziemi i fabryk przeciwko zaciekłym atakom zjednoczonego obozu kapitalistycznych drapieżców całego świata.

Osiągnięty przez nas drogą najwyższych ofiar i wysiłków stan względnego spokoju znajduje się pod ciągłą groźbą powtórzenia się dokonywanych za pomocą siły przez mocarstwa kapitalistyczne prób zniszczenia owoców naszych zwycięstw. Wymownym dowodem zdecydowanie wrogiej postawy państw burżuazyjnych, które nie godzą się z samym istnieniem republik radzieckich, jest nasza przedłużająca się izolacja międzynarodowa. W szczególności nienawiść ta przejawia się w ciągłych próbach burżuazji zachodnioeuropejskiej poderwania naszej siły poprzez rozdmuchiwanie narodowo-szowinistycznych namiętności wśród drobnomieszczaństwa i inteligencji niektórych republik radzieckich (petlurowszczyzna na Ukrainie, mienszewicy w Gruzji, musawatyści w Azerbejdżanie, dasznacy w Armenii, związek narodowy w Rosji).

Wprowadzenie nowej polityki ekonomicznej i związany z tym stosunkowo szybki rozwój elementów drobnomieszczańskich zwiększają niebezpieczeństwo wzmocnienia się wrogich proletariatu nastrojów nacjonalistycznych, które przejawiają się z jednej strony w formie odradzania się wielkomocarstwowych tendencji rosyjskich, bądź też separatystycznych i szowinistycznych dążeń z drugiej. Poza tym wypływająca z faktu naszej międzynarodowej izolacji niezbędność opierania się w dziele budownictwa wewnętrznego całkowicie na własnych siłach i środkach republik radzieckich wymaga dalszego wzmocnienia i pogłębienia ich jedności ekonomicznej, co stwarza możliwości podejmowania i rozwiązywania zadań gospodarczych, przerastających siły każdej z nich wziętej z osobna.

W takich warunkach jedynie słuszną, z punktu widzenia interesów klasy robotniczej i chłopstwa, polityką może być tylko maksymalne zespolenie i zjednoczenie wszystkich sił republik radzieckich i wzmocnienie jednolitego frontu robotniczo-chłopskiego.

Biorąc powyższe pod uwagę VII Ogólnoukraiński Zjazd Rad Delegatów Robotniczych, Chłopskich i Żołnierskich całkowicie aprobuje stanowisko rządu w tej kwestii, które znalazło swój wyraz w uchwale WUCIK⁴ z 16 października br.

VII zjazd Rad w całkowitej zgodności z wolą i pragnieniami mas pracujących Ukrainy zwraca się do robotników i chłopów Rosji, Ukrainy, Białorusi, Gruzji, Armenii i Azerbejdżanu z braterską propozycją natychmiastowego przystąpienia do formalnego zawarcia już dzisiaj faktycznie istniejącego Związku Republik Radzieckich i utworzenia tą drogą jednolitego frontu robotniczo-chłopskiego przeciwko frontowi światowej burżuazji.

⁴ WUCIK — Wsiekraiński Centralny Ispołnitelnyj Komitet (Ogólnoukraiński Centralny Komitet Wykonawczy).

Zjazd jest przekonany, że taki zjednoczony Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, zespalający na zasadach wzajemnej równości ich ściśle związki gospodarcze i polityczne, a jednocześnie zabezpieczający samodzielność budownictwa narodowo-kulturalnego i dający niezbędne gwarancje inicjatywy gospodarczej każdego z członków Związku, stanowić będzie najdoskonalszą formę rozwiązania problemu narodowego w duchu internacjonalistycznej solidarności proletariackiej, będzie pierwszym krokiem do ustanowienia przyszłej ogólnoswiatowej radzieckiej republiki pracy i stanie się potężnym oparciem interesów robotników i chłopów nie tylko państw związkowych, ale i całego świata.

*Sjezdy Sowietow w dokumentach t. II,
Moskwa 1960, s. 151—152.*

Nr 4

*1922 grudzień 18, Mińsk — Uchwała IV Ogólnobiałoruskiego Zjazdu Rad
O zjednoczeniu republik radzieckich w Związek Socjalistycznych Repu-
blik Radzieckich.*

Radziecka Białoruś niedawno wyzwolona spod jarzma międzynarodowego kapitału zjednoczonymi siłami robotników i chłopów Białorusi przy najbardziej aktywnej pomocy wszystkich pozostałych bratnich republik radzieckich w swej codziennej pracy, budownictwie politycznym i gospodarczym stale pamiętała o wspólnotcie zadań i sposobów walki, które jednoczyły masy pracujące wszystkich bratnich republik.

Robotnicy i chłopci Białorusi wspólnie z robotnikami i chłopami pozostałych republik radzieckich ciągle i z niesłabnącą siłą dążyli do jednego celu — stworzenia i ostatecznego wzmocnienia władzy radzieckiej dla walki o komunizm.

W walce tej masy pracujące wszystkich bratnich republik spotkały jednolity front światowej burżuazji. Kapitał światowy z dostateczną wyrazistością dostrzegał wspólnotę politycznej i gospodarczej organizacji poszczególnych republik radzieckich i dlatego nie robił żadnych różnic między nimi, dążąc do obalenia Władzy Radzieckiej, niezależnie od tego, pod jakim sztandarem narodowym ustrój ten był realizowany. Tylko drogą wspólnych wysiłków mas pracujących wszystkich republik radzieckich udało się obronić i wzmocnić Władzę Radziecką, władzę robotników i chłopów. Sojusz ten spojony został krwią dziesiątków tysięcy robotników i chłopów, pochodzących z Białorusi, RFSRR, Ukrainy, Republik Zakaukaskich, która przelana została na frontach Zachodnim, Wschodnim i Południowym.

Kapitał światowy przekonał się o niemożliwości obalenia przy pomocy oręża władzy mas pracujących. Ale walka przeciw Władzy Radzieckiej nie ustaje. Trwać będzie z jeszcze większą uporczywością niż dotychczas. W odróżnieniu jednak od poprzedniego okresu kapitał światowy zmierza do obalenia Władzy Rad drogą pośrednią; przez opłatywanie nas różnego rodzaju umowami i zawładnięcie naszym przemysłem.

W swej walce przeciw Władzy Radzieckiej burżuazja światowa nie omieszkła wykorzystać momentów narodowych, samodzielnego istnienia poszczególnych republik. Burżuazja światowa zamierza poprzez cały szereg machinacji dyplomatycznych rozdzielić siły robotników i chłopów republik radzieckich i zniszczyć każdą z nich z osobna, wykorzystując narodowy szowinizm drobnomieszczańskich warstw ludności poszczególnych republik.

Niezbędność zorganizowania maksymalnego przeciwdziałania dążeniom światowego kapitału do ujarznienia mas pod względem gospodarczym wysuwa na plan pierwszy zadanie bardziej ścisłego politycznego i ekonomicznego zbliżenia, zjednoczenia politycznej oraz gospodarczej działalności poszczególnych republik radzieckich, stworzenia solidarnego robotniczo-chłopskiego frontu wszystkich republik radzieckich przeciwko jednolitemu frontowi światowego kapitału.

Czwarty Ogólnobiałoruski Zjazd Rad Delegatów Robotniczych, Chłopskich i Żołnierskich uważa, że propozycja Ogólnoukraińskiego Zjazdu Rad o natychmiastowym potwierdzeniu formalnym istniejącego już faktycznie Związku Republik Radzieckich, jednocząc przeciwko jednemu frontowi światowego kapitału siły robotników i chłopów wszystkich republik radzieckich na zasadach wzajemnej równości, ścisłych związków politycznych i gospodarczych, a jednocześnie zapewniając samodzielny rozwój narodo-kulturalny i dając niezbędne gwarancje dla ujawnienia się inicjatywy gospodarczej każdego z członków — odpowiada życiowym interesom Radzieckiej Białorusi i dlatego powinna być niezwłocznie zrealizowana na nadchodzącym zjeździe wszystkich republik radzieckich.

IV Zjazd Rad Białorusi wyraża głębokie przekonanie, że zjazd RFSRR wspólnie z przedstawicielami Ukrainy, Białorusi i Republik Zakaukaskich stworzy jednolity, mocno zespolony związek mas pracujących wszystkich bratnich republik, i porucza swej delegacji, wybieranej celem wzięcia udziału we wszechrosyjskim Zjeździe Rad, aby złożyła w czasie obrad zjazdu uroczyste przyrzeczenie oraz dopełniła formalnych aktów, zespalających bratni Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Bratskoje sodrużestwo narodow SSSR 1922—1936 gg.

Sbornik dokumentow i matieriałow.

Moskwa 1964, s. 40—42.

Nr 5

*1922 grudzień 26, Moskwa — Z wystąpienia przedstawiciela Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej Michała Frunze na X Wszechrosyjskim Zjeździe Rad*⁵.

Towarzysze, przede wszystkim pragnę przekazać Wam pozdrowienia od robotników i chłopów Ukrainy (oklaski), którzy na swym ostatnim VII

⁵ I Wszechrosyjski Zjazd Rad obradował w Moskwie 23—27 XII 1922. W zjeździe brało udział 2110 delegatów oraz w charakterze gości przedstawiciele Białoruskiej SRR, Ukraińskiej SRR oraz Zakaukaskiej SFRR. Zjazd podjął uchwałę o zjednoczeniu republik radzieckich w Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Ogólnoukraińskim Zjeździe Delegatów Rad Robotniczych, Chłopskich i Żołnierskich jednomyślnie podjęli uchwałę o niezbędności natychmiastowego utworzenia Związku Radzieckich Socjalistycznych Republik (oklaski).

Towarzysze, dla Ukrainy związek ten, w istocie, nie stanowi faktu, który by wnosił jakieś głębsze, poważne zmiany do istniejących już stosunków pomiędzy nami a Rosyjską Socjalistyczną Republiką. Formalnie i zewnętrznie rzecz biorąc, tracimy z liczby naszych samodzielnych komisariatów ludowych tylko ludowy komisariat spraw zagranicznych. W innych kwestiach, w rzeczywistości, wszystko zostaje po staremu. Ale nam, klasie robotniczej i chłopstwu Ukrainy, chodzi nie o formę, lecz o istotę rzeczy. A pod tym względem najważniejszy jest fakt najściślejszych więzów, które dotychczas, nie patrząc na zewnętrzne, formalne rozdzielanie i samodzielność naszych republik, faktycznie jednoczyły masy pracujące Ukrainy i Rosji w jednym potężnym związku (oklaski) [...] ⁶

Nowe, tworzone przez nas państwo rozpatrujemy jedynie jako początek realizacji wielkiego, gigantycznego dzieła, które nas oczekuje. Pierwsi rozpoczęliśmy dzieło rewolucji proletariackiej i swą praktyką stworzyliśmy już niemało wzorców dla robotników w innych krajach. Teraz dzieło to zaczynamy wykonywać w dziedzinie budownictwa państwowego. Tworząc nasz związek, zakładamy pierwszy fundament pod wspólny związek państwowy, obejmujący wszystkie narody świata. Jesteśmy głęboko przekonani, że ludność dojdzie do tego, i to dojdzie prędko. Dlatego towarzysze i ta nazwa, którą przyjęliśmy u nas na Ukrainie dla oznaczenia nowego państwa, sprowadza się do usunięcia wszystkich dawnych narodowych imion własnych. Postanowiliśmy zaproponować Wam wyrzec się nazwy RFSRR. Czyniąc tak byliśmy pewni, że nasi rosyjscy towarzysze nie będą nam mieli za złe taką propozycję. Towarzysze, powinniście wiedzieć, że nazwa RFSRR droga i bliska jest nie tylko dla Was. Każdy chłop i robotnik na Ukrainie czuje, że za tymi pięcioma literami kryje się dla niego treść rodzima i bliska. Rozumiemy, że wyzwolenie tam na Ukrainie mogło nastąpić tylko dlatego, iż istniała RFSRR (oklaski). Nasza rodzina robotniczo-chłopska dźwignęła się i nabiera nowych sił. Tylko pod jej osłoną wykonaliśmy to dzieło. Ale nie patrząc na cały urok związany z tą nazwą, sądzimy mimo wszystko, iż jest ona zbyt wąska dla tych treści, którymi zamierzamy ją wypełnić. Nie obszarem RFSRR, Ukrainy, Gruzji i innych republik radzieckich, lecz obrębem całego świata może zakończyć się nasza twórcza praca państwowa (oklaski). Oto dlaczego odrzuciliśmy tę propozycję i szereg innych. Proponowano, na przykład, aby nazwać nasze państwo związkiem narodów Europy i Azji. Zaprzeczyliśmy, że i tego za mało jest dla nas (oklaski). Mamy nadzieję i wierzymy — a obrady IV kongresu Kominternu wykazały, że nadzieje te są uzasadnione — że do nas w końcowym wyniku przyłączą się narody i Ameryki, i Australii, i czarnoskórej Afryki. I dlatego zaproponowana przez nas nazwa: „Związek Radzieckich Socjalistycznych Republik” wydaje się najbardziej odpowiednia dla tego zjednoczonego państwa, które tworzymy. Powinno się ono stać tylko pierwszym krokiem na drodze budowy przyszłej, ogół-

⁶ Opuszczono obszerny fragment przemówienia dotyczący przede wszystkim historii budownictwa socjalistycznego na Ukrainie oraz rozwoju stosunków ukraińskiej SRR z RFSRR.

noświatowy republiki pracy, w której każdy naród znajdzie dla siebie miejsce i otwarte pole dla twórczej narodowo-kulturalnej działalności, równoległej ze zgraną pracą dla dobra całej wyswobodzonej z okowów ludzkości. Mamy nadzieję, że jeśli nie wszyscy, to większość spośród nas będzie jeszcze iała szczęście wziąć udział w tworzeniu tej przyszłej Ogólnoświatowej Radzieckiej Republiki Pracy (oklaski).

X Wsierosijskij Sjezd Sowietow.

Biulletień nr 6, zasiedanije 6,

utriennieje, 26 diekabria 1922 g., s. 189 i 192.

Nr 6

1922 grudzień 30, Moskwa — Umowa o utworzeniu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, uchwalona przez I Zjazd Rad ZSRR⁷.

Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka (RFSRR), Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka (USRR), Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka (BSRR) i Zakaukaska Socjalistyczna Federacyjna Republika Radziecka (ZSFRR — Gruzja, Azerbejdżan i Armenia) zawierają niniejszą umowę sojuszniczą o połączeniu się w jedno państwo związkowe — „Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich” — na następujących zasadach:

1. Do zakresu uprawnień ZSRR w postaci jego organów najwyższych należą:

- a) reprezentacja Związku w stosunkach międzynarodowych;
- b) zmiana granic zewnętrznych Związku;
- c) zawieranie umów o przyjęcie w skład Związku nowych republik;
- d) wypowiedzanie wojny i zawieranie pokoju;
- e) zaciąganie zagranicznych pożyczek państwowych;
- f) ratyfikacja umów międzynarodowych;
- g) ustalanie zasad handlu zagranicznego i wewnętrznego;
- h) ustalanie zasad i ogólnego planu całej gospodarki narodowej Związku jak również zawieranie umów koncesyjnych;
- i) regulowanie spraw transportu oraz poczty i telegrafu;
- j) ustalanie zasad organizacji sił zbrojnych ZSRR;
- k) zatwierdzanie ogólnego budżetu państwowego ZSRR, ustalanie systemu monetarnego, pieniężnego i kredytowego jak również systemu podatków ogólnozwiązkowych, republikańskich i lokalnych;

1) ustalanie ogólnych zasad ustroju rolnego i użytkowania ziemi jak również zasad eksploatacji wnętrza ziemi, lasów i wód na całym terytorium Związku;

- m) ogólne ustawodawstwo związkowe dotyczące przesiedleń;

⁷ I Zjazd Rad ZSRR odbył się 30 XII 1922 w Moskwie. Brało w nim udział 2215 delegatów, z których 1727 reprezentowało RFSRR, 364 — Ukraińską SRR, 91 — ZSFRR, 33 — Białoruską SRR.

- n) ustalanie zasad ustroju sądownictwa i postępowania sądowego, jak również cywilne i karne prawodawstwo związkowe;
- o) wydawanie podstawowych ustaw o pracy;
- p) ustalanie ogólnych zasad oświaty publicznej;
- r) ustalanie ogólnych środków w dziedzinie ochrony zdrowia publicznego;
- s) ustalanie systemu miar i wag;
- t) organizacja statystyki ogólnozwiązkowej;
- u) podstawowe ustawodawstwo w dziedzinie obywatelstwa związkowego, dotyczące praw cudzoziemców;
- w) prawo powszechnej amnestii;
- y) uchylanie naruszających umowę związkową uchwał zjazdów Rad, Centralnych Komitetów Wykonawczych i Rad Komisarzy Ludowych republik związkowych.

2. Najwyższym organem władzy Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich jest Zjazd Rad ZSRR, a w okresach między zjazdami — Centralny Komitet Wykonawczy ZSRR.

3. Zjazd Rad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich składa się z przedstawicieli rad miejskich według stosunku 1 delegat na 25 000 wyborców oraz przedstawicieli gubernialnych zjazdów rad według stosunku 1 delegat na 125 000 mieszkańców.

4. Delegatów na Zjazd Rad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich wybierają gubernialne zjazdy Rad.

5. Zwyczajne zjazdy Rad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich zwołuje Centralny Komitet Wykonawczy ZSRR raz do roku; nadzwyczajne zjazdy zwołuje Centralny Komitet Wykonawczy ZSRR na mocy własnej uchwały lub na żądanie co najmniej dwóch republik związkowych.

6. Zjazd Rad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich wybiera Centralny Komitet Wykonawczy spośród przedstawicieli republik związkowych proporcjonalnie do liczby ludności każdej z nich, ogółem 371 członków.

7. Sesje zwyczajne Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich zwołuje się trzy razy do roku. Nadzwyczajne sesje zwołuje się na mocy uchwały Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku bądź na żądanie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR jak również Centralnego Komitetu Wykonawczego jednej z republik związkowych.

8. Zjazd Rad i sesje Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich zwołuje się do stolic republik związkowych w porządku ustalonym przez Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRR.

9. Centralny Komitet Wykonawczy Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich wybiera Prezydium, które jest najwyższym organem władzy Związku w okresie między sesjami Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku.

10. Do Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich wybiera się 19 członków, spośród których Centralny Komitet Wykonawczy Związku wybiera czterech prze-

wodniczących Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku, odpowiednio do liczby republik związkowych.

11. Organem wykonawczym Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku jest Rada Komisarzy Ludowych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (Sownarkom Związku), wybierana przez Centralny Komitet Wykonawczy Związku na czas jego pełnomocnictw w składzie: przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych Związku, zastępcy przewodniczącego, komisarz ludowy spraw zagranicznych, komisarz ludowy spraw wojskowych i morskich, komisarz ludowy handlu zagranicznego, komisarz ludowy komunikacji, komisarz ludowy poczt i telegrafu, komisarz ludowy inspekcji robotniczo-chłopskiej, przewodniczący Najwyższej Rady Gospodarki Narodowej, komisarz ludowy pracy, komisarz ludowy aprowizacji, komisarz ludowy finansów.

12. W celu umocnienia praworządności rewolucyjnej na terytorium Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i zjednoczenia wysiłków republik związkowych w walce z kontrrewolucją tworzy się przy Centralnym Komitecie Wykonawczym ZSRR Sąd Najwyższy, któremu przysługują funkcje najwyższej kontroli sądowej, a przy Radzie Komisarzy Ludowych Związku — zjednoczony organ Państwowego Zarządu Politycznego, którego przewodniczący wchodzi w skład Rady Komisarzy Ludowych Związku z prawem głosu doradczego.

13. Dekrety i uchwały Rady Komisarzy Ludowych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich obowiązują wszystkie republiki związkowe i podlegają wykonaniu bezpośrednio na całym terytorium Związku.

14. Dekrety i uchwały Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych Związku ogłasza się drukiem w językach powszechnie używanych w republikach związkowych (rosyjski, ukraiński, białoruski, gruziński, ormiański, azerbejdżański).

15. Centralne komitety wykonawcze republik związkowych zaskarżają dekret i uchwały Rady Komisarzy Ludowych Związku do Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRR, nie wstrzymując ich wykonania.

16. Uchwały i zarządzenia Rady Komisarzy Ludowych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich może uchylać tylko Centralny Komitet Wykonawczy ZSRR i jego Prezydium; zarządzenia zaś poszczególnych komisarzy ludowych ZSRR mogą uchylać: Centralny Komitet Wykonawczy ZSRR, jego Prezydium oraz Rady Komisarzy Ludowych Związku.

17. Zarządzenia komisarzy ludowych Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich mogą być zawieszane przez Centralne Komitety Wykonawcze lub przez prezydium Centralnych Komitetów Wykonawczych republik związkowych jedynie w wypadkach wyjątkowych, w razie oczywistej niezgodności danego zarządzenia z uchwałami Rady Komisarzy Ludowych lub Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. O zawieszeniu zarządzenia Centralny Komitet Wykonawczy lub Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego republiki związkowej zawiadamia niezwłocznie Radę Komisarzy Ludowych ZSRR i odnośnego komisarza ludowego ZSRR.

18. W skład Rady Komisarzy Ludowych republik związkowych wchodzi: przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych, zastępcy przewodniczą-

cego, przewodniczący Najwyższej Rady Gospodarki Narodowej, komisarz ludowy rolnictwa, komisarz ludowy aprowizacji, komisarz ludowy finansów, komisarz ludowy pracy, komisarz ludowy spraw wewnętrznych, komisarz ludowy sprawiedliwości, komisarz ludowy inspekcji robotniczo-chłopskiej, komisarz ludowy oświaty, komisarz ludowy ochrony zdrowia, komisarz ludowy opieki społecznej, komisarz ludowy do spraw narodowościowych oraz z prawem głosu doradczego pełnomocnicy następujących komisariatów ludowych Związku: spraw zagranicznych, spraw wojskowych i morskich, handlu zagranicznego, komunikacji oraz poczt i telegrafu.

19. Najwyższa Rada Gospodarki Narodowej i ludowe komisariaty: aprowizacji, finansów, pracy oraz inspekcji robotniczo-chłopskiej republik związkowych podlegają bezpośrednio centralnym komitetom wykonawczym i radom komisarzy ludowych republik związkowych, kierując się w swej działalności rozporządzeniami odnośnych komisarzy ludowych ZSRR.

20. Republiki wchodzące w skład Związku mają własne budżety, stanowiące części składowe budżetu ogólnozwiązkowego, zatwierdzanego przez Centralny Komitet Wykonawczy Związku. Budżety republik w zakresie dochodów i wydatków ustanawia Centralny Komitet Wykonawczy Związku. Wykaz dochodów i rozmiary ich części, przeznaczonej na utworzenie budżetów republik związkowych, ustanawia Centralny Komitet Wykonawczy Związku.

21. Dla obywateli republik związkowych ustanawia się jednolite obywatelstwo związkowe.

22. Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich ma swoją flagę, herb i pieczęć państwową.

23. Stolicą Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich jest miasto Moskwa.

24. Republiki związkowe wprowadzają odpowiednio do niniejszej umowy zmiany swych konstytucji.

25. Zatwierdzenie, zmiana i uzupełnienie umowy związkowej podlegają wyłącznej kompetencji Zjazdu Rad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

26. Każda z republik związkowych zachowuje prawo swobodnego wystąpienia ze Związku.

Podpisali członkowie pełnomocnych delegacji z ramienia: RFSRR — Kalinin, Stalin, Rykow, Trocki, Kamieniew, Mołotow, Ciurupa, Sokolnikow, Sapronow, Piatakow, Bogdanow, Rudzutak, Kurski, Chydyralijew, Mendeszew, Korkmasow, Said-Galijew, Muchtarow, Jenukidze, Chalikow, Janson, Mansurow, Rachimbajew, Smidowicz; USSR — Pietrowski, Frunze, Lebed, Zatonski, Skrypnik, Jakowenko, Bugaj, Simonow, Własienko, Parojko, Smirnow, Abramow, Dubowoj, Paszkowski, Romejko, Gułyj, Zator, Pachomow, Tucha, Popow, Serbiczenko, Kaszkarew, Klimenko; ZSFRR — Cchakaja, Musabekow, Miasnikow, Kirow, Ordżonikidze, Macharadze, Łukaszyn, Ambarcumian, Mamulija, Bachtadze, Buniat-Zade, Dżatijew, Ter-Gabrieljan, Paruszyn, Ildrym, Akunda, Łakoba, Kulijew, Adżarija, Gusejnow, Mirzojan, Safarow; BSRR — Czerwiakow, Chodosz, Mołokowicz, Sławiński, Getner, Chackiewicz, Putnin, Epstein, Akirczyc, Babenko, Buchman, Mileńki, Gruzel, Ignatowski, Moroz-Liokumowicz,

Fabricius, Czernuszewicz, Nikitin, Szołochowicz, Władimirow, Tułuntis, Lewin.

Przewodniczący I Zjazdu Rady Związku
 Socjalistycznych Republik Radzieckich
 M. Kalinin
 Sekretarz I Zjazdu
 A. Jenukidze

*I Sjezd Sowietow Sojuza Sowietskich
 Socjalistycznych Republik,
 Moskwa 1923, s. 4—7.*

Nr 7

*1923 kwiecień 25, Moskwa — Fragment uchwały XII Zjazdu RKP(b)
 w sprawie narodowościowej.*

8⁸. Jako jeden z jaskrawo wyrażonych elementów starego dziedzictwa należy rozpatrywać ten fakt, że Związek Radziecki oceniany jest przez znaczną część urzędników radzieckich, zarówno w centrum, jak i na prowincji, nie jako związek równoprawnych jednostek państwowych, powołany do zapewnienia swobodnego rozwoju narodowych republik, lecz jako krok ku likwidacji tych republik, jako początek utworzenia tak zwanego „jedynego i niepodzielnego” [państwa].

Jako podobny element starego dziedzictwa należy traktować dążenie niektórych resortów RFSRR do podporządkowania sobie samodzielnych komisariatów republik autonomicznych i utorowania drogi do likwidacji tych ostatnich.

Potępiając taką tendencję jako antyproletariacką i reakcyjną i głosząc absolutną niezbędność istnienia i dalszego rozwoju republik narodowych, zjazd wzywa członków partii, by szybko śledzili za tym, żeby jednocześnie republik i zlanie się komisariatów nie zostało wykorzystane przez szowinistycznie nastrojonych urzędników radzieckich jako osłona ich prób zignorowania gospodarczych i kulturalnych potrzeb republik narodowych. Zlanie się komisariatów stanowi egzamin dla aparatu radzieckiego: gdyby ta próba w praktyce przybrała kierunek wielkomocarstwowy, to wówczas partia zmuszona by została do podjęcia przeciwko takim wypaczeniom najbardziej energicznych kroków, włącznie do postawienia sprawy zrewidowania fuzji niektórych komisariatów aż do czasu reedukacji aparatu radzieckiego w duchu rzeczywiście proletariackiego i rzeczywiście bratniego stosunku do potrzeb małych i zacofanych narodowości.

⁸ Opuszczone pkt 1—7 uchwały zawierają omówienie rozwoju kwestii narodowej przed rewolucją, mówią o stosunku do niej partii bolszewickiej, o zniesieniu ucisku narodowego przez Rewolucję Październikową i rozwiązywaniu kwestii narodowej przez władzę radziecką oraz o ciężących jeszcze w tej dziedzinie elementach starego dziedzictwa.

9. Związek Republik stworzony na zasadach równości i dobrowolności przez robotników i chłopów poszczególnych republik stanowi pierwsze doświadczenie proletariatu w dziedzinie uregulowania międzynarodowych stosunków wzajemnych niezależnych krajów i jest pierwszym krokiem na drodze stworzenia przyszłej ogólnoswiatowej Radzieckiej Republiki Pracy. Ponieważ Związek Republik stanowi nową formę współżycia narodów, nową formę ich współpracy w jednym państwie związkowym, w którego ramach przedstawione wyżej przeżytki powinny zostać wyplenione w procesie wspólnej pracy narodów — naczelne organy Związku muszą być zbudowane w taki sposób, ażeby w pełni odzwierciedlały nie tylko ogólne interesy wszystkich narodowości Związku, ale i specjalne potrzeby poszczególnych narodowości. Dlatego obok istniejących centralnych organów Związku, będących reprezentacją mas pracujących całego Związku niezależnie od narodowości, powinien zostać stworzony na zasadach równości oddzielny organ przedstawicielstwa narodowości. Takie zorganizowanie centralnych organów Związku stworzyłoby pełną możliwość wnikliwego przysłuchiwania się potrzebom narodów i udzielania im we właściwym czasie niezbędnej pomocy. Stworzy to atmosferę pełnego zaufania wzajemnego i przyczyni się do likwidacji, na drodze najmniej bolesnej, wspomnianego powyżej dziedzictwa⁹.

XII Sjezd Rossijskoj Kommunistycznej Partii

(bolszewików). Stenograficznej otczot,

17—25 kwietnia 1923 g.

Moskwa 1923 r., s. 648.

Nr 8

1923 lipiec 13, Moskwa — Deklaracja prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich do wszystkich narodów i rządów świata w związku z utworzeniem ZSRR.

Republiki radzieckie od samego początku ich istnienia łączyły stosunki ścisłej współpracy i wzajemnej pomocy, które przybrały następnie formę umów sojuszniczych. Władza robotniczo-chłopska zespalała je w jedną całość na skutek wspólnych potrzeb walki z agresją zewnętrzną państw kapitalistycznych i z wewnętrznymi zamachami kontrrewolucji na władzę radziecką. Solidarność mas pracujących łączyła je w imię wspólnego zadania — realizacji bratniej współpracy wyzwolonych narodów. Wyszły one razem ze zwycięskiej rewolucji proletariackiej, która wyzwoliła je spod władzy obszarników i kapitalistów. Wspólnie poddane zostały one ciężkiej próbie dziejowej interwencji i blokady i wyszły z niej zwycięsko.

---

⁹ Opuszczona końcowa część uchwały (pkt 10) przypomina, jakie konkretne zasady przyjęte zostały przy tworzeniu ZSRR i jakie podejmują się dalsze kroki dla rozwiązywania kwestii narodowej.

Razem przystąpiły do gigantycznej pracy nad odbudową gospodarki narodowej na podstawie nowego ustroju gospodarczego po przeżytych niesłychanych nieszczęściach.

Okazując jedna drugiej stałą bratnią pomoc wszystkimi siłami i środkami, pozostawały one jednak przez czas dłuższy oddzielnymi państwami, chociaż powiązanymi umowami sojuszniczymi.

Dalszy rozwój ich wzajemnych stosunków i wymogi sytuacji międzynarodowej doprowadziły teraz do ich zjednoczenia w jedno państwo związkowe.

Wzmocnienie światowej reakcji i agresywnych dążeń rządów imperia-listycznych i związane z tym niebezpieczeństwo nowych napaści czynią nieuchronnym połączenie sił obronnych wszystkich republik radzieckich w rękach centrum związkowego.

Budownictwo gospodarcze w zniszczonych przez wojnę, interwencję i blokadę republikach radzieckich stanowi zadanie ponad siły bez zjednoczenia i może być realizowane z powodzeniem tylko za pomocą planowego kierowania przez jeden gospodarczy ośrodek centralny całego Związku.

Samą istotą władzy robotniczo-chłopskiej w warunkach stopniowego rozwoju i wzmacniania nowego ustroju w republikach radzieckich w coraz większym stopniu skłania je do zjednoczenia i do zespolenia swych wysiłków, skierowanych ku jednemu, wspólnemu celowi.

Na odbytych niedawno zjazdach swych rad narody republik radzieckich jednomyślnie postanowiły utworzyć Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, jednolite państwo związkowe. Zjednoczenie równoprawnych narodów jest dobrowolne, wyklucza ucisk narodowy i przymus jakiegokolwiek narodu do pozostawania w obrębie tego państwa, dając każdej republice prawo nieskrępowanego opuszczenia Związku, a jednocześnie otwierając swobodny dostęp wszystkim socjalistycznym republikom radzieckim, również i mającym powstać w przyszłości.

6 lipca [1923] Deklaracja¹⁰ i Umowa¹¹, ogłoszone przez łączące się w Związek republiki radzieckie, zostały zatwierdzone przez Centralny Komitet Wykonawczy Związku i weszły w życie.

Ze względu na zaistniałą konieczność połączenia przez republiki radzieckie swych sił do obrony od napadów z zewnątrz działać zaczyna jedyny ogólnozwiązkowy Ludowy Komisariat Spraw Wojskowych i Morskich.

Ze względu na wspólnotę zadań i potrzeb republik radzieckich w obliczu państw kapitalistycznych stworzony został ogólnozwiązkowy Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych.

Niezbędność pełnej centralizacji handlu zagranicznego na podstawie monopolu państwowego, celem obrony republik radzieckich przed próbami ujarznienia ich przez państwa kapitalistyczne, zmusiła je do utworzenia jedyne go ogólnozwiązkowego Ludowego Komisariatu Handlu Zagranicznego.

¹⁰ Chodzi o Deklarację o utworzeniu ZSRR, ogłoszoną przez I Zjazd Rad ZSRR 30 XII 1922. Deklaracja ta nie została włączona do niniejszego zbioru, gdyż była już ogłoszona w języku polskim w pełnym brzmieniu (por. J. W. Stalin, *Dziela*, t. 5. Warszawa 1950, dodatek nr 1, s. 397—398).

¹¹ Por. dok. nr 6.

Planowa organizacja gospodarki narodowej wymaga zjednoczenia transportu i łączności, tzn. stworzenia ogólnozwiązkowego Ludowego Komisariatu Poczty i Telegrafu.

Inne dziedziny działalności państwowej republik związkowych częściowo podporządkowane są centralnym władzom, przy zachowaniu w każdej republice własnego centrum, częściowo zaś pozostają w wyłącznej kompetencji poszczególnych republik.

Bezpośrednie zarządzanie gospodarką narodową i finansami, organizacja zaopatrzenia w żywność, państwowa ochrona praw i interesów pracy najmniejszej oraz sprawowanie przez inspekcję robotniczo-chłopską kontroli nad całym aparatem państwowym będą znajdowały się w gestii centrum ogólnozwiązkowego w takim zakresie, w jakim wymagają one kierowania jednego ośrodka, a także ośrodków w każdej z republik związkowych, o ile na ich obszarze niezbędne jest sprawowanie takiego kierownictwa.

Komisariaty stawiające przed sobą specjalnie narodowe zadania i mające do czynienia ze sprawami związanymi ze specyfiką narodową i formami bytu, jak na przykład oświata, rolnictwo, sprawy wewnętrzne, wymiar sprawiedliwości itd., będą istniały tylko w republikach związkowych pod wyłącznym ich kierownictwem.

Jedność woli mas pracujących całego Związku wyrażona jest w jego najwyższym organie — Ogólnozwiązkowym Zjeździe Rad, ale jednocześnie każda narodowość otrzymuje oddzielną reprezentację w Radzie Narodowości, która będzie współpracować na równych prawach z wybraną przez zjazd Radą Związkową.

Stworzone w taki sposób na podstawie bratniego współdziałania narodów republik radzieckich państwo związkowe stawia przed sobą jako cel zachowanie pokoju ze wszystkimi narodami. Równouprawnione narodowości w ścisłym współdziałaniu i wspólnej pracy będą ręką w rękę rozwijać swą kulturę i dobrobyt i realizować zadania władzy mas pracujących.

Będąc neutralnym sojusznikiem uciemiężonych narodów, Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich zmierza do pokojowych przyjaznych stosunków i ekonomicznej współpracy ze wszystkimi narodami. ZSRR będzie sprzyjać interesom mas pracujących całego świata. Na olbrzymiej przestrzeni od Morza Bałtyckiego, Czarnego i Białego do Oceanu Spokojnego realizuje on zasadę braterstwa między narodami i królestwa pracy, dążąc jednocześnie do tego, ażeby zacieśniała się braterska współpraca narodów całego świata.

Przewodniczący Centralnego Komitetu
Wykonawczego ZSRR

M. Kalinin

Sekretarz Centralnego Komitetu
Wykonawczego ZSRR

A. Jenukidze

*Wiestnik CIK Sowjeta Narodnych Komissarow
i Sowjeta Trudu i Oborony Sojuza SRR, nr 1,
Moskwa 1923, s. 3—4*